

NA PRAGU DRUGE INDUSTRIJSKE REVOLUCIJE – Franc Primšar: Strojne poškodbe 1906–1910

AT THE TURN OF THE SECOND INDUSTRIAL
REVOLUTION – Franc Primšar: Machine Injuries 1906–1910

Mario Kocijančič*

SUMMARY

A Slovene surgeon Dr Franc Primšar published his professional article "Machine Injuries 1906-1910" in the May 1912 issue of Liječnički vjesnik. It opens with a comprehensive introduction, and continues with statistical analysis and comments with recommendations for the future. This article betrays a deep insight into the relationships between the man, work, health and diseases. It gives a number of guidelines and defines requirements for government institutions and physicians to reduce the frequency and extent of occupational injuries and diseases. Primšar's article on machine injuries was the first Slovene paper to address occupational injuries, and included observations from the author's own practice and their statistical evaluation. It also provided general and specific guidelines for factory/plant physicians to prevent occupational injuries and diseases. One hundred years later, Primšar's "Machine Injuries" give us an insight into the complex public health and historical issues from Ramazzini to the first legal and healthcare actions to protect workers. Hence its universal professional and historical value.

Key words: history of occupational health, 20th century, statistics, occupational injuries, prevention of occupational injuries and diseases

* Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije. Adresa za dopisivanje: Prim. dr. Mario Kocijančič, Bleiweisova 6, SI 4000 Kranj

SLAVLJENIČKI BROJ LIJEČNIČKOG VJESNIKA 1912.

U 34. godištu (1912.) zagrebačkoga Liječničkog vjesnika, slavljenički svibanjski broj bio je posvećen isključivo *50-toj godišnjici Društva zdravnikov na Kranjskem* (osnovano 1862.). U tom broju uglednoga stručnog i društvenog hrvatskog liječničkoga glasila impresionira sve – od slavljenički oblikovane naslovne stranice i uvoda do brižljiva izbora sadržaja.

Kao što u takvim prigodama zahtijeva manira, u tom su slavljeničkom broju u prvom redu objavljena dva priloga iz povijesti *Društva zdravnikov na Kranjskem*. Slijede prikazi ustroja, rada i uspjeha šest bolnica u Kranjskoj, od toga dvije iz Ljubljane te četiri iz takozvane provincije: Novo Mesto, Kandija kod Novog Mesta, Krško i Postojna. Dragocjena su dva priloga iz statistike obolijevanja i umiranja od raka i trbušnog tifusa u zemlji. Prema očekivanju, u tom je broju Liječničkog vjesnika najviše priloga objavljeno iz bogate i uvijek aktualne medicinske kazuistike, čak devet. Danas, 95 godina nakon tiska slavljeničkog broja Liječničkog vjesnika, posebnu vrijednost imaju tri objavljena priloga iz područja javnog zdravlja u Sloveniji: *Liječnik i psihijatrija* (Fran Goestl), *Javno zdravstvo u Ljubljani 1911* (Otmar Krajec) i *Strojne poškodbe 1906-1910* (Franc Primšar). Ovaj potonji, ali ne i posljednji prilog, zaslužuje osobitu pažnju. To je, na prvi pogled, aktualan statistički prikaz ozljeda na radu za razmjerno malo područje i kratko razdoblje. No zapravo je to rasprava o tome što bi morali učiniti vlast i liječnici da se smanji broj i težina ozljeda i bolesti na radu, posebno na pragu mehanizacije i elektrifikacije na početku XX. stoljeća.

FRANC PRIMŠAR: STROJNE POŠKODBE 1906-1910

Stručno statistički i javnozdravstveni članak F. Primšara *Strojne poškodbe 1906-1910* ima, uz obuhvatni uvod, dva dijela: statističke podatke i komentar s usmjerenim prijedlozima. Odmah se vidi da je u djelo uloženo mnogo truda i vremena te mnogo znanja o struci izvan domovine. To je prikaz kirurga-kliničara koji se u članku predstavlja kroz djelo kao visoko- i širokoobrazovan javnozdravstveni liječnik i stručni pisac. Već u uvodu je vidljivo da je autor izvrstan poznavalac odnosa *čovjek-rad-zdravlje-bolest*. Tom odnosu F. Primšar dodaje cijeli niz savjeta i zahtjeva na svojstven, znalački način. Za autorove suvremenike njegov je članak bio prvi slovenski tekst o ozljedama na radu, potkrijepljen vlastitim opažanjima i njihovom statističkom obradom. Za nas, stotinu godina poslije, Primšarove su *Strojne poškodbe* kratak, ali *obuhvatan* javno-

zdravstveni uviđaj u povijest medicine rada od Ramazzinijeva vremena do prvih pravnih i zdravstvenih intervencija na području kompleksne zaštite djelatnika. O tim vremenima, potrebama, očekivanjima i uspjesima, ili čak i razočaranjima, autor piše kao dobro obaviješten suvremenik i struci naklonjen svrsishodni prognostičar.

UVOD

Kao što je tjelesni i duševni rad jedini izvor napretka i blagostanja, tako može biti i uzrok bijede i bolesti, ako nisu osigurani svi potrebni uvjeti. Iz duševnog zamora nastaju različite živčane bolesti, iz tjelesnog zamora u obrtu i industriji teške nesreće i bolesti najrazličitijih dijelova tijela.

Vrlo rano su liječnici opominjali poslodavce i vlasti na štetan utjecaj obrta i industrije. Prvi među njima bio je talijanski učenjak i liječnik Ramazzini koji je 1701. napisao, za tadašnja vremena, iznimno važno djelo *De morbis artificum diatriba*. Otada je moralo proći mnogo vremena dok nije nastupila državna vlast i objavila poseban obrtni red te zaposlila tvorničke inspektore.

Polako je dozorilo uvjerenje da obrtno nadzorništvo nije samo tehničko, nego u istoj mjeri i zdravstveno, te da se sastoji od dva jednakopravna dijela: 1. tehničkog nadzora te 2. higijenskog i liječničkog nadzora. U najočitijem obliku izražava se taj zahtjev u Njemačkoj, gdje upravo sada vlasti vode bitku za "tvorničkog liječnika". Da ti liječnički zahtjevi još nisu prodrli, krivi su djelomično i liječnici sami jer se premalo bave obrtnom higijenom.

Pozitivne uspjehe do sada su postigli samo u Engleskoj i Švicarskoj, djelomično i u Belgiji te Nizozemskoj. U Engleskoj djeluje više od 2000 službenih liječnika koji već po svojem pozivu moraju nadzirati higijenske prilike; uz to je svaki praktični liječnik prisiljen, po § 73. Zakona za tvornice i radionice, svaki slučaj otrovanja pri radu prijaviti višem tvorničkom inspektor u Ministarstvu unutarnjih poslova (*medical-inspector*).

Osnivanje posebne službe tvorničkog liječnika, neovisnog o djelatnicima i radnicima, prirodna je posljedica razvoja koji se mora u dogledno vrijeme realizirati.

Djelokrug tvorničkog liječnika sastoji se od sljedećih poslova: tvornički liječnik obavlja poslove vezane uz bolničku blagajnu; svakog radnika mora pregledati prije nastupanja na posao i više puta godišnje; vodi higijenski

nadzor tvornice i radničkih stanova; održava predavanja u posebnim radničkim čitaonicama s prigodnim izložbama te tečajeve u tvornicama.

Djelokrug je velik, prirodno jedinstven i koncentriran i zato obećava najpotpuniji uspjeh. Ako jedna tvornica nema dovoljno posla za posebnoga tvorničkog liječnika, može se u tu svrhu udružiti više tvornica.

F. Primšar u zaključku opširnog uvoda smatra da se nužnost imenovanja i rada tvorničkog liječnika najbolje uočava upravo u statistici o industrijskim ozljedama koje su liječene i statistički obrađene na kirurškom odjelu *Deželne bolnišnice* u Ljubljani od 1906. do 1910. godine i objavljene u Liječničkom vjesniku.

STATISTIČKA OBRADA INDUSTRIJSKIH OZLJEDA 1906.–1910.

Autor je zabilježio i statistički obradio 296 ozljeda na radu i to na način koji i danas, nakon stotinu godina, zaslužuje svu pažnju i najvišu ocjenu. Posebno treba istaknuti da je priljev ozljeda u bolnicu bio prilično jednakomjeran u pojedinim godinama u razdoblju od 1906. do 1910. Nakon općih podataka slijedi statistička obrada ozljeda prema ozlijeđenim dijelovima tijela i prema vrsti strojeva kao fizičkih uzročnika ozljeda.

Prema ozlijeđenim dijelovima tijela daleko su najčešće ozljede ruku, podlaktice i nadlaktice. Ozljede nogu, goljenice i bedra znatno su rjeđe. U promatranom razdoblju bila je zabilježena samo po jedna ozljeda glave, prsnog koša i ženske karlice.

Autor svrstava liječene ozljede na lake i teške. Nazivi i kriteriji za takvo svrstavanje uzeti su iz ondašnje slovenske sudsko-medicinske terminologije. U lake ozljede svrstavane su one nakon kojih je ozlijeđeni ozdravio bez bilo kakva defekta. Teške su ozljede one koje su prouzrokovale trajnu posljedicu ili defekt – najčešće amputaciju prstiju. Od 296 ozljeda liječenih u razdoblju 1906.–1910. godine, 154 su bile lake, a 137 teških, od tih je bilo 10 amputacija. Dvije su ozlijeđene osobe premještene zbog crvenog vjetra (*erisipelas*) na infektivni odjel. Četiri liječene osobe dobile su tetanus, od njih su dvije umrle, a dvije ozdravile. Autor se u članku ne osvrće na metode i uspjeh liječenja u svojoj ustanovi i u ondašnje doba. Njegova osnovna namjera ostaje, kao što je u uvodu rečeno, rasprava o tome što bi morala učiniti vlast i liječnici da se smanji broj i težina ozljeda i bolesti na radu.

Dvije trećine ozljeda uzrokovali su tvornički strojevi, a jednu trećinu strojevi u poljoprivredi. Autor upozorava da ti brojevi prikazuju samo

ozlijeđene bolesnike koji su liječeni u ljubljanskoj zemaljskoj bolnici u razdoblju 1906.–1910. godine. Statistika drugih bolnica i privatnih liječnika, na žalost, nije poznata.

ZAKLJUČAK

Autorovi zaključci daju ovom stručnom članku dodatnu uzoritost i vrsnoću. Franc Primšar ostaje u zaključcima vjeran svojem, unaprijed određenom, ocjenjivačko-prognostičkom konceptu.

“U poseban slikoviti reljef istupaju navedeni statistički brojevi ako pomislimo da je naša industrija tek u povojima. Jedva je došao stroj u zemlju pa je već pokazao, pored stvaralačke moći, i svoju rušilačku narav. Iz predočene male statistike možemo predočiti sliku velikih opasnosti koje prijete radniku s razvojem velike industrije.

Uskoro će naša velika gospodarska ideja postati stvarnost, u kratkom vremenu dobit će Ljubljana električnu centralu. Kao međaš vremena, kao siloviti vjesnik, dignut će se blijesak električne centrale i upozoriti narod iz planina i nizina da je počelo novo kulturno razdoblje. Naša zaboravljena, krotka zemlja se razvija, raste, dobiva zube, dobiva industriju, najbližega i najboljega konzumenta svojih produkata. Da će se taj kulturni preokret realizirati s velikom snagom i uspjehom jamči nam naš ugodni geografski položaj na obalama Adrije i u srcu Europe. To nam jamči obalni odnosno trgovački karakter našega sunarodnjaka.

Da se približava velika industrija, da je u zemlju stigao stroj, osjeća i saznaje posebno naš kirurški odjel, o tome svjedoči navedena statistika industrijskih ozljeda. Mi, odgovorni liječnici osjećamo dužnost da upozorimo narod i vlast i na sjenu novoga sunca, te reduciramo neizbježnu opasnost na minimum. Usporedno s razvojem industrije, mora koračati obrtna higijena i služba tvorničkog liječnika, čemu se mora posvetiti naša liječnička organizacija. U prvom redu to je zadaća pred kratkim vremenom ustanovljenog ‘Odsjeka za narodnu higijenu i blagostanje Zemaljskoga sanitetskog vijeća u Ljubljani.’”

SAŽETAK

Stručni liječnički članak Strojne poškodbe 1906-1910 slovenskog kirurga dr. Franca Primšara bio je objavljen u svibanjskom broju zagrebačkoga Liječničkog vjesnika 1912. godine. Članak ima, uz obuhvatni uvod, dva dijela: statističke podatke i komentar s usmjerenim prijedlozima. U članku se autor iskazuje kao izvrstan poznavalac odnosa čovjek-rad-zdravlje-bolest. Tome odnosu autor dodaje cijeli niz savjeta i zahtjeva, kojih bi se vlasti i liječnici trebali pridržavati da bi se smanjili broj i težina ozljeda i bolesti na radu. Primšarov članak Strojne poškodbe bio je prvi slovenski tekst o ozljedama na radu, potkrijepljen vlastitim opažanjima i njihovom statističkom obradom te uopćenim i usmjerenim poticajima za rad tvorničkog liječnika pri sprječavanju ozljeda i bolesti na radu. Za nas, stotinu godina poslije, Primšarove su Strojne poškodbe kompleksan javnozdravstveni uvid u povijest medicine rada od Ramazzinijeva vremena do prvih pravnih i zdravstvenih intervencija na području kompleksne zaštite djelatnika. Članak ima stručnu i povijesnu izvanvremensku vrijednost.

Ključne riječi: povijest medicine rada, XX. stoljeće, statistika ozljeda radnika, sprječavanje ozljeda i bolesti na radu